

Brigita Zepa, Evija Kļave. Modernisma un postmodernisma nacionālisma diskursi nacionālās identitātes skaidrojumā.

Rakstu krājums: *Modernisma un postmodernisma nacionālisma diskursi nacionālās identitātes skaidrojumā*, Grāmatā Bela, Baiba, Zepa, Brigita (zin.red.). Identitātes. Kopienas. Diskursi. Rīga: LU Akadēmiskais Apgāds, 2012., 9.-25.lpp. /

Modernisma un postmodernisma nacionālisma diskursi nacionālās identitātes skaidrojumā

Interpretation of national identity through modern and postmodern nationalism discourses

Raksta pamatā ir tēze par diskursa nozīmi identitātes veidošanā un skaidrošanā. Saskaņā ar to sabiedrībā pastāvošo nacionālisma diskursu analīze ir viens no veidiem, kā gūt izpratni par nacionālo identitāti. Autores izvirza trīs jautājumus. Kāda ir diskursa loma identitātes veidošanā? Kādas ir atšķirības starp modernisma un postmodernisma teorijām nacionālisma skaidrošanā? Kādas teorētiskās pieejas ir izmantojamas, pētot nacionālismu un nacionālo identitāti mūsdienu sabiedrībā? Lai atbildētu uz šiem jautājumiem, rakstā ir problematizētas modernisma un postmodernisma nacionālisma socioloģiskās teorijas, to piemērotība 21.gs. sabiedrības nacionālās identitātes skaidrošanā. Galvenais secinājums ir, ka mūsdienu nacionālās identitātes skaidrošanā nepietiek ar klasiskajām nacionālisma teorijām, kas raksturīgas modernitātei, un ir jāņem vērā postmodernisma nacionālisma teorijas, kas rada izpratni par nacionālo identitāti kā atvērtu, mainīgu un subjektīvu kategoriju.

Atslēgvārdi: diskurss, identitāte, nacionālisms, nacionālā identitāte, modernisms, postmodernisms

Ievads

Raksta pamatā ir tēze par diskursa nozīmi identitātes skaidrošanā, proti, atziņa, ka diskurss ir būtisks identitāti veidojošs elements. Atbilstoši šādai teorētiskajai loģikai nacionālisma diskurss lielā mērā piedalās nacionālās identitātes veidošanā. Sabiedrībā pastāvošo nacionālisma diskursu analīze ir viens no veidiem, kā gūt izpratni par noteiktas valsts iedzīvotāju nacionālo identitāti.

Lietuviešu autors Leonidas Donskis¹, rakstot par nacionālisma izpratni un uztveri Lietuvā, uzdod jautājumu, vai ir iespējams savienot nacionālisma un multikulturālisma ideālus? Donskis analizē šķirtni, kas pastāv starp konservatīvo nacionālismu, kam raksturīgi 19.gs. beigu/20.gs. sākuma un vidus nacionālā ideālisma kritēriji (viena valoda, viena nācija, viena valsts), un liberālo nacionālismu, kas aizstāv mūsdienu Eiropas demokrātijas ideālus jeb multikulturālisma vērtības. Donskis uzskata, ka nacionālais ideālisms, konservatīvais nacionālisms, etnonacionālisms neatbilst postmodernitātei. Šis Donska uzdotais jautājums vedina domāt par modernisma un postmodernisma nacionālisma diskursiem un to ietekmi uz nacionālās identitātes veidošanos.

Mūsu pieņēmums ir: nacionālā identitāte mūsdienu sabiedrībā veidojas modernisma un postmodernisma nacionālisma diskursu kontekstā, kas rada hibrīdas un konkurējošas identitātes. Šī pieņēmuma teorētiskais izvērtējums izvirza vairākus teorētiskus un pētnieciskus jautājumus:

- 1) Kāda ir diskursa loma identitātes veidošanā?
- 2) Kādas ir atšķirības starp modernisma un postmodernisma teorijām nacionālisma skaidrošanā?
- 3) Kādas teorētiskās pieejas ir izmantojamas, pētot nacionālismu un nacionālo identitāti mūsdienu sabiedrībā?

Diskurss un identitāte

Identitāte un diskurss lielā mērā ir uzskatāmi par postmodernitātes laikmeta izauklētiem jēdzieniem. Diskursīvais un postmodernais pagrieziena sociālajās zinātnēs būtiski mainīja identitātes izpratni – identitātes izpētē notika pārvirze no privātā uz publisko lauku, kas nozīmē, ka notika pārvirze no individuālās jeb privātās izziņas un pieredzes uz publiskā diskursa lauku². Savukārt diskurss atspoguļo vērtības, zināšanas, sociālo pieredzi, ideoloģijas, kas ietekmē identitātes veidošanās procesu un nosaka, kāda ir identitātes struktūra, kādi elementi to veido.

Postmodernisma analītiķi (piemēram, Žans Fransua Liotārs (*Jean-François Lyotard*), Zigmunds Baumans (*Zygmunt Bauman*) u.c.) uzsver, ka identitātes ir mainīgas, fragmentētas, nosacītas un procesuālas. To struktūras pamatā ir daudzskaitlīgas pazīmes un diskursa elementi, turklāt katram indivīdam šis pazīmju kopums ir atšķirīgs un mainīgs, pastāv dažādas šo pazīmju un elementu artikulācijas atkarībā no dažādajiem konteksta modeļiem.

Autori, kas pievērsušies jautājumam par identitātes izpēti, norāda, ka kolektīvajai identitātei, un nacionālā identitāte tāda ir, kā mainīgajam ir divas dimensijas: saturs un atzīšana. Saturs šajā gadījumā ir nozīmes, kuras tiek piešķirtas kolektīvajai identitātei, bet atzīšana ir grupas vienošanās par identitāti veidojošo elementu nozīmēm. Kolektīvās identitātes ir mainīgas atkarībā no grupas locekļu nozīmju atzīšanas vai neatzīšanas pakāpes³. Tādējādi nacionālās identitātes izpēte paredz nepieciešamību analizēt nozīmju veidošanās un atzīšanas procesu, kas savukārt atspoguļojas diskursā par valstisko piederību. Šādā perspektīvā pētnieka uzdevums ir veikt padziļinātu individuālo stāstu analīzi par to, kāpēc noteikti elementi (piemēram, daba, valoda, kultūra) ir nozīmīgi viņu valstiskās piederības sajūtā, saprast, kādas nozīmes cilvēki piešķir šiem elementiem salīdzinājumā ar citiem, kādos kontekstos šīs nozīmes kļūst aktuālas vai mainās. Savukārt nozīmju atzīšanas procesa analīze paredz nepieciešamību salīdzināt dažādos individuālos vēstījumus un pētīt nacionālo identitāti veidojošo elementu nozīmju līdzības vai atšķirības, lai atklātu sabiedrībā pastāvošo/-s valstiskās piederības diskursu/-s.

Mūsdienu socioloģijas autori, kuru uzmanības centrā ir abi šie fenomeni – diskurss un identitāte –, savās publikācijās aizstāv un attīsta tēzi par diskursa un identitātes savstarpējo noteiksmi. Tas attiecas gan uz diskursa teoriju autoriem, gan identitātes teoriju autoriem. Kā vienu, tā otru autoru darbos ir atsauces uz Mišela Fuko

(*Michel Foucault*) atziņu par to, ka identitāte jeb subjektivitāte (tas, kas ir subjekts) ir diskursa rezultāts.

Daži teoriju piemēri. Par diskursa un identitātes ciešo savstarpējo noteiksmi raksta, piemēram, kritiskā diskursa analīzes autori. Valoda/ diskurss ir pasaules (un arī identitātes) reprezentācijas forma, lai gan ne vienīgā (ir arī vizuālās reprezentācijas formas; turklāt, lai uztvertu valodā izteiktās nozīmes, ir nepieciešamas zināšanas, pieredze, konteksta izpratne). Ruta Vodaka (*Ruth Wodak*) un viņas austriešu skolas kolēģi ir veikuši apjomīgus pētījumus par nacionālās identitātes diskursīvo konstruēšanu, diskursīvajām stratēģijām, kas raksturīgas tieši nacionālās identitātes reprezentācijai valodā. Ar diskursu palīdzību indivīdi rada zināšanu objektus, siutācijas, sociālās lomas un arī identitātes⁴.

Daudzi mūsdienu nacionālisma un identitātes teoriju autori, kas raksta sociālā konstrukcionisma paradigmā un ir ietekmējušies no valodas filozofijas un poststrukturālisma idejām, piemēram, Ēriks Hobsbaums (*Erik Hobsbawm*), Stjuarts Hols (*Stuart Hall*), Krēgs Kalhuns (*Craig Calhoun*), Maikls Billigs (*Michael Billig*), Etjēns Balibārs (*Etienne Balibar*) un citi, analizē nacionālo identitāti kā diskursīvu konstrukciju, proti, viņi reflektē par identitāti ciešā saiknē ar diskursa jēdzienu, skaidro nacionālo identitāti caur diskursa analīzes un izpratnes prizmu. Šo autoru skatījumā identitātes saturu piepilda mainīgi nozīmju kopumi, kas padara identitātes daudzskaitlīgas un pastāvīgi mainīgas.

Poststrukturālisma diskursa teorijas autori Ernesto Laklo (*Ernesto Laclau*) un Šantāla Mufe (*Chantal Mouffe*)⁵ absolutizē diskursu, nenošķirot diskursīvos un nediskursīvos elementus un prakses, viņi pamato nostāju, ka subjekts iegūst savu „subjektīvo pozīciju” jeb identitāti tikai noteiktā nozīmju sistēmā – diskursā. Autori uzsver, ka diskursi ir pastāvīgi mainīgi un atvērti jaunām nozīmēm, to savstarpējām artikulācijām, un tas pats notiek arī ar identitāti. Viņi noliedz subjekta homogenitāti un vienotību. Tāpēc Laklo ievieš sašķeltā subjekta jēdzienu. Kategoriju „subjekts” Laklo un Mufe attiecina uz „subjekta pozīcijām diskursīvajā struktūrā”. Viņu nostāja ir, ka pastāv subjekta pozīciju, ar kurām indivīds var identificēties, plurālisms, jo vienam indivīdam var būt virkne atšķirīgu subjektīvo pozīciju⁶. Tas nozīmē, pirmkārt, ka ikvienam indivīdam var būt vairākas un atšķirīgas identitātes, otrkārt, identitātes ir diskursīvi konstruētas. Tā kā diskurss nav noslēgta, bet gluži otrādi – atvērta, nosacīta un tāpēc arī mainīga nozīmju sistēma, kas nosaka subjekta pozīciju un konstruē identitāti, tad šīs pašas diskursa īpašības Laklo un Mufe attiecina uz subjektu un identitāti⁷.

Sašķeltais subjekts un fragmentētā identitāte oponē marksisma idejai par homogēno sociālo aģentu un izvirza priekšplānā cīņu par nozīmēm un identitātēm. Neviens diskurss sabiedrībā – sociālajā un politiskajā realitātē - nenostiprinās tā, lai monopolizētu diskursīvo lauku un kļūtu par vienīgo diskursu. Subjekta pozīcijas diskursā tāpat kā nozīmes ir tikai daļējas fiksācijas, tāpēc identitāte Laklo un Mufe ir tikpat nosacīta, atvērta un fragmentēta kategorija kā diskurss. Identitātes pārmaiņas, šo autoru skatījumā, ir saistītas ar diskursu un ideoloģiju konkurenci par „vispārpieņemto” nacionālisma izpratni sabiedrībā⁸. Šādas nostādnes rada pamatu jaunam pieņēmumam, ka

nacionālisma diskursu plurālisms, nosacītība, savstarpējs noliegums un pat konflikts var radīt nacionālās identitātes kā homogēnas kategorijas vājumu, kas ietekmē sabiedrības iekšējo mobilizāciju un vienotas politiskās kopienas apziņu.

Nacionālisma teoriju kategorizēšana

Izpratne par nacionālismu un nacionālisma teorijas laika gaitā ir attīstījušās un mainījušās, vairākās zinātniskās publikācijās⁹ to autori ir periodizējuši nacionālisma teorijas un nosacīti tās sadalījuši modernisma un postmodernisma nacionālisma teorijās. Arī Entonijs Smits (*Anthony Smith*) darbā „Nacionālisms un modernisms: jaunāko nācijas un nacionālisma teoriju kritisks pētījums” (*Nationalism and Modernism: a critical survey of recent theories of nation and nationalism*) (1998), kategorizē 20.gs. modernās nacionālisma teorijas. Viņš raksta par *klasiskā modernisma nacionālisma paradigmu*, kas tika formulēta 60. gados t.s. nāciju veidošanās modelī¹⁰, un tās kritiku – taču kritika ir rakstīta pamatā no primordiālisma un etnosimbolisma perspektīvas, fragmentāri komentējot postmodernistu teorijas, pie kurām Smits pieskaita, piemēram, Kalhuna nacionālisma izpratni.

Par nacionālisma teoriju kategorizāciju modernisma un postmodernisma teorijās liecina arī tas, ka nacionālisma analītiķu publikācijās¹¹ ir parādījis jautājums par nacionālisma teoriju post-klasisko posmu, kas tiek saistīts ar agrīnajiem 90. gadiem. Pastāv viedoklis, ka šis jaunākais posms vairs neveido ‘lielo naratīvu’ par nacionālismu, bet tam drīzāk raksturīga fragmentēšana. Tas nozīmē, ka nācijas identitāti veido nevis visai sabiedrībai vienoti elementi un idejas, bet gan pastāv šo elementu daudzveidība. Katrs indivīds veido savu individuālo ‘stāstu’ par savu valstiskās piederības sajūtu.

Jāatzīst, ka nacionālisma teoriju periodizācija un to temporālā atbilstība modernitātei vai postmodernitātei ir ļoti nosacīta, par ko liecina nacionālisma teorētiku galveno publikāciju izdošanas gadi (sk. 1. tab.). Filips Spensers (*Philip Spencer*) un Hovarts Volmans (*Howard Wollman*)¹² nacionālisma teoriju autoru kategorizēšanu balsta viņu pausto ideju atbilstībā modernisma vai postmodernisma kopējiem sociāli filozofiskajiem principiem un metodēm. Vienlaikus šis dalījums zināmā mērā teorētiski pamato nostādni par modernitātes un postmodernitātes sabiedrībām raksturīgajiem atšķirīgajiem nacionālisma diskursiem.

1. tabula. Nacionālisma teoriju kategorizēšana

primordiālisms	etnosimbolisms	modernisms	postmodernisms
Geertz (1973)	Smith (1971, 1998, 1999) Armstrong (1982)	Gellner (1964, 1983, 1995, 1997) Anderson (1983) Habsbawm (1983, 1990) Nairn (1981, 1997, 2005) Hroch (1985, 2007) Hechter (1975, 2000)	Billig (1995) Yuval-Davis (1989, 1997) Partha Chatterjee (1986, 1993) Brubaker (1992, 1996, 2004) Calhoun (1997, 2007) Bhaba (1990)

		Kedourie (1960, 1971) Mann (1996)	Hall (1992)
	Adrian Hasting (1997) Leach Greenfeld (1992)		Brass (1985, 1991) Breuilly (1982)

Avoti: 8, 14, 15.

Modernisma teorijas: vienotais nacionālisma diskurss

Klasificējot nacionālisma teorijas, parasti kā pirmā fāze vai teoriju grupa tiek izdalītas primordiālistu un etnosimbolistu pieejas nacionālisma skaidrojumā. Šajā grupā vispopulārākais autors ir Entonijs Smits, kura idejas un atziņas ir daudzkārt pielietotas arī Latvijas situācijas analīzē.

Pats Smits ir definējis savu piederību etnosimbolismam vai vēsturiskajam etnosimbolismam. No vienas puses, viņš noliedz un kritizē primordiālismu (nācijas ir senas un, iespējams, dabiskas sociālas organizācijas; to izcelsme var būt mītiska), no otras puses, viņš runā par nācijas izcelsmi tieši no vēsturiskā perspektīvas. Modernajam nacionālismam ir skaidri pirms-modernitātes avoti – proti, nācijas rodas no sākotnējās etnisko grupu esamības (nācijas tiek veidotas no etniskajām saknēm: kopīgs kolektīvs apzīmējums, mīts par kopīgu izcelsmi, kopīgi kultūras elementi, vēsturiskās atmiņas, saikne ar kopīgu tēvzemi). Etnosimbolisms uzsver, ka nacionālisma spēks ir mīti, atmiņas, tradīcijas un etniskā mantojuma simboli: pēnieka uzdevums ir izprast un skaidrot, kā dzīvā pagātne tiek no jauna interpretēta modernajā nacionālismā. Zināmā mērā te ir runa par nacionālisma reproducēšanu, turklāt šīs reprodukcijas aģenti ir kultūras un politiskā elite¹³.

Modernisma teoriju autori uzskata, ka nacionālisms ir tādu modernitātes procesu rezultāts kā kapitālisms, industrializācija, urbanizācija, sekulārisms un modernās birokrātiskās valsts izveidošanās¹⁴. Modernisti uzskata, ka nācijas ir kļuvušas socioloģiski nepieciešamas tieši modernajā pasaulē, tām nav bijusi vieta pirms-modernisma laikmetā. Entonijs Gidenss (*Anthony Giddens*) un Maikls Manns (*Michael Mann*) uzskata, ka nacionāla valsts ir galvenā modernitātes pazīme¹⁵. Taču nepastāv vienots modernisma nacionālisma teorētiskais diskurss. Modernistu teorijas ir iedalāmas trīs kategorijās atbilstoši galvenajiem viņu identificētajiem faktoriem, kas ir nacionālisma pamatā: (1) ekonomiskie, (2) politiskie un (3) sociālie/kultūras faktori. Neapšaubāmi runa ir par to, ka kāds no šiem faktoriem prevalē, tas nebūt nenozīmē, ka, atzīstot viena faktora prioritāti, tiek izslēgti no analīzes un skaidrojuma pārējie faktori¹⁶.

Ekonomisko faktoru primāro nozīmi ir saskatījis un pamatojis Toms Nairns (*Tom Nairn*)¹⁷. Būdam modernists neomarksists, viņš uzskatīja, ka nacionālisms pierāda marksisma vājumu, tā kā nacionālisms pārņem visas šķiras un kļūst par „visaptverošās” identitātes pamatu¹⁸. Savos agrīnajos darbos viņš pamato, ka nacionālisms balstās pasaules ekonomikas mašīnērijā. Vēlīnajos darbos viņš raksta par mazo valstu nacionālismu pasaulē, kurā nav iespējams sociālisms. Kopumā Nairna pieeja ir vēsturiska, tā balstās politiskās ekonomikas attīstības procesu analīzē.

Politiskā faktora prioritāte ir vērojama Hobsbauma nacionālisma skaidrojumā. Hobsbaums uzskatīja, ka nacionālisms ir modernitātes fenomens, uzsverot politisko transformāciju lomu nacionālisma analīzē¹⁹. Nācijas ir saistītas ar noteiktiem vēsturiskiem periodiem, jo tieši vēsture ir tās elements, kas vieno nāciju. Vienlaikus tas nozīmē, ka nācija nav „dota un nemainīga” kategorija, kā uz to raudzījās primoridiālisti, gluži otrādi – nācijas veido politiskās ideoloģijas. No otras puses, viņš atzīst arī indivīda lomu savas nacionālās identitātes veidošanā un ir skeptisks par to, ka masas atbalsta nacionālisma idejas. Pirmkārt, ne visi cilvēki atzīst oficiālo ideoloģiju; otrkārt, ne visiem cilvēkiem nacionālā identitāte ir noteicošā par citām identitātēm; treškārt, nacionālā identitāte var mainīties pat salīdzinoši īsā laika periodā²⁰. Hobsbaums izšķir divu veidu nacionālistus: pirmkārt, iekļaujošais un progresīvais nacionālisms, kura rezultāts ir nacionālās valstis Eiropā. Valsts interesēs ir veidot un uzturēt vienoto nāciju. Otrkārt, pastāv šķeļošais vai reakcionārais nacionālisms, ko raksturo mazo tautu neatkarības kustības un t.s. mazo nāciju veidošanās, kā piemērus minot Kvebekas, Velsas un Igaunijas nacionālistus²¹.

Politiskās elites loma īpaši akcentēta arī Pola Brasa (*Paul Brass*) teorijā par etnisko grupu mobilizāciju²². Elites izmanto kultūras simbolus sabiedrības vai tās grupu mobilizēšanai savās interesēs. Brass analizē, kā nacionālistu elites darbojas un kādas intereses tās tiecas aizstāvēt un radīt. Viņaprāt, nacionālisms ir politiska konstrukcija, ko rada elites. Tās izvēlas tādus kultūras aspektus, kas ļauj aizstāvēt viņu labklājību, iegūt politiskās un ekonomiskās priekšrocības.

Kultūras un sociālā faktora loma ir priekšplānā vairāku nacionālās identitātes pētījumos plaši izmantotu autoru teorijās, īpaši jāmin Ernests Gelners (*Ernest Gellner*) un Benedikts Andersons (*Benedict Anderson*). Gelners saista nacionālistu, kultūru un industrializāciju, norādot, ka nācijas ir nacionālisma produkts²³. Gelners uzskata, ka nacionālā identitāte ir nepieciešama sabiedrības kultūras homogenitātei jaunajās industriālajās sabiedrībās. Gelners ar nāciju saprot noteiktu kultūru, īpaši uzsvērdams valodu. Kultūras homogenitāte balstās uz „augsto kultūru” jeb nacionālo kultūru, kuru lielā mērā atražo valsts izglītības sistēma, veidojot nāciju²⁴. Gelners sniedz funkcionālu skaidrojumu tam, kāpēc sabiedrības sociālajām un ekonomiskajām vakadzībām ir nepieciešama kultūras homogenitāte. Kultūra nosaka identitāti. Nacionālisms „tiek izdomāts”, „safabricēts”, tā ir „maldīgā apziņa”.

Kultūras/ sociālā faktora prioritātes grupā iekļaujas arī Andersona populārā un ideja par nāciju kā „iedomāto kopienu”. Andersona teoriju kopumā raksturo nacionālisma ideoloģisks traktējums. Andersons pievēršas aģentiem un kanāliem, kas izplata nacionālisma idejas, kas vieno iedomāto politisko kopienu. Viņš norāda, ka nāciju veidošanās procesā ir vērojams sabiedrības nacionālistisks entuziasms un sistēmiska nacionālistu ideoloģijas internalizēšana („iepotēšana”) caur medijiem, izglītības sistēmu, administratīvo regulējumu un citiem kanāliem²⁵.

Apkopojot galvenās aplūkoto teoriju atziņas, redzam, ka modernistu teorijās ir fokuss, pirmkārt, uz tiem elementiem un idejām, kas vieno nācijas; otrkārt, uz tiem aģentiem un kanāliem, caur kuriem vienojošās idejas un elementi tiek izplatīti sabiedrībā; treškārt, uz nācijas mobilizācijas mērķiem un interesēm. Modernismam raksturīga vēlme

rast piesaisti, veidot un saglabāt piederību. Nacionālisma skaidrojumā dominē nostāja, ka tas pastāv politisku un ekonomisku interešu īstenošanai, teorijas ir vērstas uz nācijas un valsts veidošanās principu skaidrošanu, piederības nācijvalstij analīzi un novērtējumu. Lielā mērā šīs teorijas sniedz skatījumu uz nacionālismu atbilstoši modelim „no augšas uz apakšu”. Modernisma nacionālisma diskurss ir universāls, vai vismaz pretendē uz universālismu.

Postmodernisma teorijas: nacionālisma diskursu daudzveidības analīze

Pāreja no modernisma un postmodernismu attiecībā uz nacionālismu nozīmē varas kontroles zaudēšanu pār nacionālisma ideoloģiju/ diskursu. Postmodernisms raugās uz nācijvalsti kā uz modernisma pazīmi un akcentu liek uz nacionālisma diskursu. Autori apšaubā vienojošā, visaptverošā nacionālā diskursa esamību, nav ticības nācijai kā vienotam simboliskam spēkam²⁶. Savukārt, Parta Čaterdži (*Partha Chatterjee*) no postkoloniālisma perspektīvas uzskata, ka nacionālisms ir „kārtības diskurss”, kas ir radīts, lai novērstu/ apspiestu iekšējo dažādību racionalizācijas un birokratizācijas vārdā²⁷. Jaunās pieejas nacionālismam ir ietekmējis t.s. „kultūras pavērsiens” sociālajās zinātnēs, kas apšaubīja nacionālo kultūru un identitāšu homogenitāti. Pamata atšķirība ir tā, ka postmodernisma paradigmā rakstošie autori galveno vērību pievērš nevis konkrētu nacionālisma elementu identificēšanai, cenšoties rast vienotu nacionālisma izpratni un skaidrojumu, kas būtu piemērojams dažādām sabiedrībām, bet pēta, par ko ir mūsdienu nacionālisma diskurss (diskursa struktūras) un kā tas tiek izplatīts un nostiprināts.

Postmodernisms noliedz vispārējas nacionālisma teorijas iespējamību. Atšķirībā no modernistiem savās teorijās autori arvien lielāku vērību pievērš nacionālisma izpausmēm ikdienas dzīvē. Tajā pašā laikā viņi pēta arī nacionālisma reproducēšanas aģentu – politiķu, mediju, intelektuāļu – lomu nacionālās identitātes veidošanā. Šīs pieejas uzsver nepieciešamību izslēgt līdzšinējām teorijām piemītošo elitārismu, tās tiecas apvienot makro un mikro analīzes līmeņus, pievēršoties analīzes modelim no „apakšas uz augšu”, no masām, parastajiem cilvēkiem uz eliti, intelektuāļiem un valsts birokrātiju. Mainās arī pielietotās metodes nacionālisma izpētē – sāk izmantot diskursa analīzi, sarunu analīzi, retorikas teoriju, psihoanalīzi, kā arī epistemoloģiski jaunas paradigmas – feminismu, postkoloniālismu, postmodernismu²⁸. Nacionālisma forma un izpausmes rada teoriju, nevis otrādi – teorija skaidro nacionālismu.

Piemēram, Billigs norāda, ka, pētot nacionālo identitāti, ir svarīgi saprast, pirmkārt, cilvēku priekšstatus par to, kas ir nācija jeb grupa/kopiena, kurai piemīt šī kopīgā kolektīvā identitāte; otrkārt, kā cilvēki iegūst šīs zināšanas, kas un kā cilvēkiem nemitīgi „atgādina” par to, kas viņi ir. Pamata jautājums, kas interesē Billigu ir, kā tiek reproducēts nacionālisms ikdienas apziņas un rīcības līmenī, proti, „ko tas nozīmē, kad kāds runā par sev piemītošo nacionālo identitāti?”²⁹. Šāda pieeja nacionālās identitātes skaidrošanā nozīmē, ka nacionālā identitāte ir diskursīvs fenomens, kura konstruēšanā svarīga loma ir nacionālajām valdībām un medijiem, kas ir tipiski ideoloģiju – nacionālisma diskursu - veidotāji un izplatītāji.

Kalhuns atzīst, ka nacionālisms ir modernisma laikmeta fenomens, taču viņa piedāvātais nacionālisma skaidrojums ir drīzāk postmoderns. Atsaucoties uz Fuko, viņš skaidro nacionālismu kā diskursīvo formāciju. Kalhuns vairākkārt uzsver, ka nacionālisms ir domāšanas, runāšanas un rīcības veids. Vienlaikus nacionālisma atzīšana nosaka sociālās solidaritātes nepieciešamību – nacionālās kolektīvās identitātes vienojošos elementus. Tādējādi nacionālisms ir savdabīgs sociālās solidaritātes veids, kura pamatā ir šādas desmit pazīmes: teritorija, iedzīvotāji, robežas; nedalāmība; suverenitāte; varas leģitimitāte un atzīšana; sabiedrības līdzdalība; sabiedrības locekļu savstarpējā līdzvērtība/ līdztiesība; kultūra, kas ietver valodu, kopīgas pārlicības un vērtības; laika dimensija (zināms vēsturiskums, nācijas pagātne); kopīgi senči; specifiskas vēsturiskas saiknes ar teritoriju³⁰. Taču Kalhuns uzreiz piebilst, ka tās ir nācijas retorikas pazīmes, kas tiek lietotas, lai raksturotu nāciju. Nāciju rada veids, kādā par šīm pazīmēm tiek runāts un domāts, lai radītu kolektīvo identitāti. Tās ir nacionālisma diskursa makro struktūras jeb drīzāk šo makro struktūru ideāltips, kā to atzīst pats autors. Nacionālisma diskursa uzdevums ir vienot dažādās nacionālisma izpausmes – kustības, ideoloģijas, politikas utt., vienlaikus nosakot šo izpausmju formu. Kalhuns uzskata, ka nacionālisma izpētei ir nepieciešams pielietot dažādas (multiplas) teorijas atkarībā no konkrētā pētnieciskā jautājuma.

Diskursa teorijas, piemēram, Laklo un Mufes teorija, traktē nacionālismu kā ideoloģiju, taču ne marksismam raksturīgās maldīgās apziņas izpratnē, bet kā noteiktu sabiedrības dzīves (sociālās realitātes) interpretācijas pamatu, kas ir radīts noteiktās politiskās (varas) interesēs. Šajās teorijās, kas ļoti ietekmējušās no rietumu marksisma (Antonio Gramši (*Antonio Gramsci*), Luija Altisēra (*Louis Althusser*)), ir spēcīga reference uz hegemonijas jēdzienu kā valdošo politisko projektu. Diskursa teorijas pielietojums nacionālisma izpētē, kā to pamato Klēra Sazerlenda (*Claire Sutherland*)³¹ atklāj, kā nācijas ideoloģiskā konstruēšana tiecas radīt hegemoniju. Proti, politiskā vara tiecas pēc nacionālisma diskursa atzīšanas plašās sabiedrības grupās, tādējādi nostiprinot savu varu. Šī autore norāda, ka diskursa teorijas teoretizē par mazākuma un vairākuma nacionālismiem, kas konkurē un cīnās par hegemoniju. Postrukturālisma diskursa teorijas analītiķis Džeikobs Torfings (*Jacob Torfing*) uzskata, ka marksisti un liberāļi joprojām raugās uz nacionālismu kā ideoloģisku nācijvalsti vienojošu spēku, kas savukārt rada labvēlīgu politisko bāzi tirgus ekonomikai vai šķirisko konfliktu, sabiedrības šķelšanās slēpšanai³². Torfings skaidro, ka sabiedrība var būt vienota tikai attiecībā pret simbolisku varu. Viņaprāt, paradoksāli, ka visi mēģinājumi parādīt sabiedrības vienotību atklāj tajā pastāvošo antagonismu un konfliktus. Lai iegūtu hegemoniju, īstenotu šo simbolisko varu un radītu ‘nāciju’, valdošajai politiskajai elitei ir jāpiepilda nacionālās identitātes saturs ar tādām nozīmēm, ko atzīst sabiedrība. Tādējādi nacionālisms kļūst par mītu, kas piešķir nozīmi un vienlaikus rada nāciju, tai piederīgo nacionālo identitāti. Torfings uzsver to, ka tiekšanās pēc vienotas nozīmes atzīšanas (‘nācijas’ homogenizēšanas), ir atšķirību reducēšana uz vienādību. Te redzam, kā postmodernisma sociālās teorijas skaidro atšķirības starp varas interesēm, kas, no vienas puses, joprojām tiecas veidot vienoto stāstu par ‘nāciju’, iegulstot konservatīvā nacionālisma gultnē, un, no otras puses, sabiedrībā pieaugošo stāstu daudzveidību, kurā modernismam raksturīgais nacionālisma diskurss ir viens no daudziem.

Sociālajā realitātē tāpat kā nacionālisma teoriju līmenī nevar skaidri nošķirt modernisma un postmodernisma nacionālisma diskursus, jo postmodernisma sabiedrībā modernais nacionālisma diskurss ir kļuvis par vienu no daudzajiem nacionālisma diskursiem, kura ietekmē veidojas un pastāv nacionālā identitāte. Tā kā nacionālā identitāte ir kolektīva, tad pamata jautājums ir par to, kādi ir grupai/kopienai kopīgie identitātes struktūras elementi? Kādas ir šiem elementiem piešķirtās kopīgās un atzītās nozīmes? Kādi diskursi veido šo elementu nozīmes? Kā atšķiras politiskais un sociālais (varas un sabiedrības) diskurss? Analītiskā šķirtne starp modernisma un postmodernisma diskursiem aktualizē arī jautājumu par nacionālisma un nacionālās identitātes skaidrošanā lietojamām metodēm. Saskaņā ar postmoderno pieeju metode paredz, ka pētnieks attīsta savu analīzi, nevis balstoties uz noteiktu nacionālisma teoriju, bet gan uz ikdienā radītajiem politiskajiem un sociālajiem tekstiem, kas atklāj nacionālisma diskursu – tās vērtības, pārliecības, zināšanas, pieredzi, attieksmes, kas veido valstiskās piederības, nacionālās identitātes saturu.

Latvijas iedzīvotāju valstiskās piederības ‘stāsti’

Nereti mūsdienu autori kritizē primordiālisma teorētiku skatījums uz nacionālismu kā piemēram, Monserata Giberno 90. gadu beigu publikācijā norāda, ka tāda pieeja būtiski ierobežo 21.gs. nācijas konstruēšanas nosacījumu izpratni³³. Galvenā ideja – mūsdienu nacionālās identitātes skaidrošanā nepietiek ar klasiskajām nacionālisma teorijām, kas raksturīgas modernitātei, bet ir nepieciešams ņemt vērā postmodernisma nacionālisma teorijas, kas rada izpratni par nacionālo identitāti kā atvērtu, mainīgu un subjektīvu kategoriju, kas konkurē ar citām identitātēm globalizācijas apstākļos. Ja atzīstam, ka ar konservatīvā nacionālisma teorijām nevaram skaidrot šodienas reālijas un fenomenus, tad jājautā, cik lielā mērā etnosimbolisma un modernisma nacionālisma teoriju skatījums ir piemērots mūsdienu sabiedrības nacionālā diskursa analīzei un, kādas zināšanas tās mums sniedz par 21.gs. sabiedrību?

No vienas puses, Latvijas politiskajā diskursā par vienotas nācijas veidošanu lielā mērā varam atpazīt modernitātes nacionālismam raksturīgās nostādnes, galveno nozīmi piešķirot kultūras un sociālajam faktoram. Kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas pie varas esošā politiskā elite uzsver, ka sabiedrības vienotības pamatā jābūt latviešu valodai, kopīgai vēstures (mītu, tradīciju) izpratnei. Raugoties no aplūkoto teoriju perspektīvas, Latvijas politikas laukā dominē etnosimbolisma nacionālisma diskurss, kas akcentē vienas etniskas kultūras un vienas valodas kā galveno nācijas vienojošo elementu nozīmi (etniskās nacionālās identitātes veidošana, atzīšana).

No otras puses, sabiedrībā cirkulē sociālā diskursa tīklojumi, kas atklāj postmodernismam raksturīgu nacionālās identitātes struktūru – daudzveidīgu elementu nozīmju artikulācijas, kas ir mainīgas, plūstošas, brīvas, konteksta jūtīgas un konkurējošas; hibrīdas nacionālās identitātes, kuras apzināti un neapzināti ietekmē postmodernais pasaules uztveres un interpretācijas veids un kurām nav tiešas references uz politiskā etnonacionālisma diskursu.

2010.gadā veiktajā aptaujā³⁴, kuras uzdevums bija izpētīt Latvijas iedzīvotāju attieksmes par dažādiem nacionālās identitātes aspektiem, ievadā tika iekļauts atvērts jautājums: „Kas Jums pirmais nāk prātā, dzirdot vārdu ‘Latvija’?” Iegūtās atbildes mudināja izdarīt virkni secinājumus. Pirmkārt, teiktais liecināja par dziļi personiskām saitēm, kas atsevišķu cilvēku saista ar valsti. Otrkārt, šīs atbildes izcēlās ar emocionalitāti, neatkarīgi no tā, vai teiktajā tika pausta pozitīva vai negatīva nostādne par Latviju. Treškārt, šajās atbildēs tika skarti visdažādākie piederības aspekti: Latvijas daba un teritorija, ekonomika, politika, vēsture, latviskās vērtības, kultūru daudzveidība. It kā pieminot kādu atsevišķu, sev svarīgu aspektu (savu dzīvi, ģimeni, senčus un pēcnācējus, mājvietu, savu dzīvesvietu, reģionu, savu darbu, valodu un kultūru, valsts sasniegumus un neveiksmes) cilvēku atbildēs vienlaicīgi atklājās arī nacionāla mēroga ietvars, tādējādi atklājot savas nacionālās piederības pieredzi.

Sniedzam dažus piemērus no respondentu teiktā. Ļoti emocionāli parasti respondenti pauž savu piederības sajūtu savai dzīves vietai, ierastajai dabas ainavai:

“[Latvija] asociējas ar Rīgu, skaisto dabu, Jūrmalu”,
“jūra un dzimtais pagasts pie tās” ,
“ezeru un skaistās dabas zeme”,
“lauku mājas, Latvijas skaistā daba” ,
“tā ir visskaistākā vieta uz pasaules - mana dzimtene”,
“visskaistākā, visbagātākā ar ezeriem”,

Daudzi uzver Latviju kā dzimteni, dzimto vietu, saikni ar savu dzimtu:

“dzimtene, valsts, kur esmu dzimusi un augusi”, skaista vieta pie Baltijas jūras,
mana dzimtene”,
“šeit ir mana senču zeme, manas saknes”

Izteikumos tiek minēti arī cilvēki, kuri dzīvo Latvijā, uzsvērts tiek gan to darba tikums, gan tautību dažādība :

“skaista zeme ar strādīgu un uzticīgu tautu”,
“skaista valsts, mitrs klimats, latvieši un citas tautības”.

Respondentiem ir svarīgi nacionālie simboli:

“dziesmas, dejas, dzintars”
“Dziesmu svētki”
“sarkanbaltsarkanais karogs”
“mūsu pašu daba, paradīze zemes virsū, latviešu valoda”.

Ņemot vērā, ka 2010.gadā Latvijā bija smagi jūtamas ekonomiskās krīzes sekas, saprotami, ka daudzu respondentu teiktajā izskan neapmierinātība un sāpes par Latvijas ekonomiskajām neveiksmēm un tai sekojošu emigrāciju no valsts:

“apzagta, ekonomiski atpalikusi valsts”,
“izlaupītā mūsu valsts”,
“skumjas, žēlums, niknums un mazliet kauns”,
“jauniešu izbraukšana no valsts”,
“krīze, grūtības, lielās aizbraukšanas” ,
„no Latvijas daudz jaunu cilvēku izbrauc strādāt uz ārzemēm”.

Izteikumos pausta arī nožēla par sabiedrības etnisko dalījumu un nevienlīdzību:

“valsts, kur neciena vecus cilvēkus, kur liela sabiedrības šķelšanās pēc nacionālās piederības”,

“dzirdot vārdu Latvija - tas nozīmē tautu nevienlīdzību”,
 Citiem svarīgu saiti ar Latviju veido savas dzīves ieguldījums:
 “tā ir mana valsts, esmu dzimusi un mācījusies Latvijā, savu darbu ieguldījusi
 Latvijas attīstībā”,
 “vieta, kur es dzīvoju, strādāju, pavadu savu dzīvi”,
 “tā ir mana valsts, šeit es dzīvoju, mācos, apgūstu vairākas specialitātes”.

No šiem izteikumiem redzams, ka, no viena puses cilvēku piederības sajūtas Latvijai izpausmes individuālā līmenī ir ļoti dažādas, tās skar dzimto māju, ainavu, paša cilvēka dzīves gājumu, viņa dzimtu, kultūras un valodu, nacionālos simbolus, valsts sasniegumus un neveiksmes, bet vienlaicīgi tajās atklājas indivīda un nācijas ciešās saites, tādējādi cilvēku stāsti ļauj ieraudzīt nacionālā identitātes daudzveidīgo saturu. Šie izteikumi ilustrē teorētisko tēzi, ka nacionālā identitāte ir tas, ko cilvēki par to runā. Vienlaicīgi šie izteikumi atklāj saturisko dažādību, kā cilvēki runā par savu nacionālo piederību.

Respondentu viedokļu par savu nacionālo piederību kvantitatīvu raksturojumu sniedz jau minētās 2010.gadā veiktās iedzīvotāju aptaujas dati. Tie ļauj spriest, ka sabiedrībā ir izplatīti dažādi diskursi, gan tādi, kas reprezentē konservatīvā nacionālisma vērtības gan arī tādi, kas reprezentē postmodernitātei raksturīgas vērtības – dažādu kultūru līdzās pastāvēšanu, multikulturālu vidi. Kā liecina 2. tabulas dati, gandrīz 90% latviešu uzskata ka „Latvijas sabiedrības vienotības pamats ir latviešu valoda un kultūra”, kas atbilst sabiedrības integrācijas politikas galvenajām nostādņēm. Savukārt, 44% latviešu atbalsta viedokli, ka viņiem „labāk patīktu, ja Latvijā dzīvotu tikai latvieši”, kas atbilst konservatīvā nacionālisma vērtībām, kur nācija nozīmē vienu valodu, kopēju kultūru.

2. tabula. Daudzkultūru atzišana atkarībā no tautības (% no tautības grupas; summētas atbildes „pilnībā piekrītu” un „drīzāk piekrītu”, n=1004)

Tautība	Vienotības pamats: latviešu valoda un kultūra	Man labāk patīktu, ja Latvijā dzīvotu tikai latvieši
Visi	73%	29%
Latvieši (585)	89%	44%
Krievi (314)	46%	8%
Citi (105)	55%	9%

Avots: 34.

Tai pašā laikā minētās aptaujas dati liecina, ka 52% latviešu un 86% krievu ir pieņemami, ka „Latvijā dzīvo dažādu tautību cilvēki ar atšķirīgām kultūrām”, kas atbilst postmodernisma vērtībām. Savukārt 73% latviešu un 89% krievu ir toleranti pret dažādu kultūru sabiedrību pastāvēšanu (sk. 3.tab.).

3.tabula. Daudzkultūru atzišana atkarībā no respondenta tautības (% no tautības grupas; summētas atbildes „pilnībā piekrītu” un „drīzāk piekrītu”, n=1004)

Tautība	Ir ļoti labi, ka Latvijā darbojas	Man patīk, ka Latvijā dzīvo
---------	-----------------------------------	-----------------------------

	daudzu tautu kultūras biedrības	dažādu tautību cilvēki ar atšķirīgām kultūrām
Latvieši (585)	73%	52%
Krievi (314)	89%	86%

Avots: 34.

Par toleranci pret multikulturālismu liecina arī atbildes uz jautājumu, kādiem cilvēkiem vajadzētu liegt kļūt par Latvijas pilsoņiem. Kā liecina 4. tabulas dati, ka aptuveni trešā daļa latviešu (36%) nesimpatizē tam, ka Latvijas pilsonība tiek piešķirta no citām valstīm iebraukušajiem un 22% latviešu labprāt liegtu pilsonības piešķiršanu citu tautību piederīgajiem. Nepilni 20% ir negatīva nostāja prēt tiem, kuri vēlas saglabāt savas tradīcijas un kultūru. Šie dati ļauj spriest, ka pārējā sabiedrības daļā sagaidāma iecietīgāka attieksme pret nācijas piederīgo kultūru dažādību.

4. tabula. Latvijas iedzīvotāju viedoklis par to, kādiem cilvēkiem vajadzētu liegt kļūt par Latvijas pilsoņiem atkarībā no tautības (% no attiecīgās grupas; tabulā sniegtie dati atspoguļo atbildi „vajadzētu liegt”, n=1004)

Tautība	Tiem, kuri vēlas saglabāt savas tradīcijas un kultūru	Citu tautību piederīgajiem nelatviešiem	No citām valstīm iebraukušajiem
Visi	14%	16%	27%
Latvieši (585)	19%	22%	36%
Krievi (314)	7%	8%	15%
Citi (105)	7%	4%	16%

Avots: 34.

5. tabulas dati liecina, ka Latvijas sabiedrībā ir visai piesardzīga attieksme pret imigrantiem, tā piemēram 61% iedzīvotāju uzskata, ka „Imigranti atņem darbu cilvēkiem, kas dzimuši Latvijā” un 40% piekrīt viedoklim, ka “Imigranti palielina noziedzību”. Taču tai pašā laikā daudzi Latvijas iedzīvotāji imigrantos saskata pozitīvu potenciālu - 40% atbalsta viedokli, ka “Imigranti dara Latviju atvērtāku jaunām idejām un kultūrām”, bet 29% uzskata, ka “Visumā imigranti dod labumu Latvijas saimniecībai”.

5. tabula Attieksme pret imigrantu ietekmi uz sociālajiem un ekonomiskajiem procesiem valstī atkarībā no respondenta tautības (% no tautību grupas; summētas atbildes „pilnībā piekrītu” un „drīzāk piekrītu”, n=1004)

Tautība	Imigranti atņem darbu cilvēkiem, kas dzimuši Latvijā	Imigranti palielina noziedzību	Visumā imigranti dod labumu Latvijas saimniecībai	Imigranti dara Latviju atvērtāku jaunām idejām un kultūrām
Visi	61%	40%	29%	40%
Latvieši (585)	66%	48%	21%	33%
Krievi (314)	55%	29%	41%	49%
Citi (105)	57%	33%	34%	45%

Avots:34.

2010. gadā veiktās iedzīvotāju aptaujas dati parāda, ka sabiedrībā paralēli pastāv kā modernisma tā postmodernisma diskursiem raksturīgi uzskati. Tas ir empīrisks apliecinājums teorētiskajām tēzēm par to, ka postmodernisma sabiedrībā modernais nacionālisma diskurss kļuvis par vienu no daudzajiem nacionālisma diskursiem un pastāv vienlaicīgi ar postmodernām vērtībām kā multikulturālisms, tolerance pret atšķirīgo, atvērta sabiedrība.

Secinājumi

Rakstā ir problematizētas modernisma un postmodernisma nacionālisma socioloģiskās teorijas, to piemērotība 21.gs. sabiedrības nacionālās identitātes skaidrošanā. Modernisti priekšplānā izvirza atziņu par vienoto nāciju un to veidojošajiem ekonomiskajiem, politiskajiem vai kultūras faktoriem. Akcentējot noteikta faktora primāro nozīmi, viņi attīsta domu par sabiedrību vienojošo nacionālisma diskursu. Savukārt postmodernisti aktualizē subjektivitātes lomu nacionālās identitātes veidošanā un aicina analizēt individuālos valstiskās piederības 'stāstus'. Tajos atklājas nacionālās identitātes diskursu daudzveidības būtība, jo valstiskās piederības sajūtu veidojošie elementi ir ne tikai atšķirīgi, bet arī mainīgi. Diskursa un identitātes saikne pastāv tajā, ka „mēs esam tas, par ko mēs runājam”. Tas nozīmē, ka nacionālisma diskurss piepilda nacionālās identitātes saturu. Līdz ar to sabiedrībā, kurā pastāv nacionālisma diskursu dažādība, nacionālā identitāte zaudē savu homogenitāti. Tā kļūst izteikti subjektīva, mainīga un konteksta jūtīga.

Rakstā izmantotie empīriskie rezultāti, pirmkārt, labi ilustrē teorētisko tēzi par diskursa un identitātes saikni. Iedzīvotāju teiktais par Latviju norāda uz dziļām saitēm/piederību savai zemei, valstij. Savukārt šo izteikumu dažādība norāda uz nacionālās identitātes satura daudzveidību.

Otrkārt, aplūkotie dati arī parāda, ka mūsdienu nacionālās identitātes skaidrošanā nepietiek ar klasiskajām nacionālisma teorijām, kas raksturīgas modernitātei, bet ir nepieciešams ņemt vērā postmodernisma nacionālisma teorijas, kas rada izpratni par nacionālo identitāti kā atvērtu, mainīgu un subjektīvu kategoriju.

Treškārt, kā pētnieciskā metode ļoti lietderīga un atbilstoša ir interpretatīvā pieeja, kas balstoties uz induktīvo izziņas loģiku, ļauj cilvēku izteikumos par savu zemi, valsti gūt izpratni par postmodernitātes laikmetam raksturīgo daudzveidīgo nacionālo identitāti. Kā sekundāru metodi var izmantot arī kvantitatīvās aptaujas, kas ļauj kvantitatīvi fiksēt dažādu diskursus raksturojošu izteikumu izplatību.

Vēres

¹ Donskis, L. (2005). Identity and Freedom. Mapping nationalism and social criticism in twentieth-century Lithuania. Taylor & Francis e-Library, pp.152.

² Benwell, B, Stokoe, E. (2010). Discourse and identity. Edinburg University Press, pp.314.

³ Abdelal, R., Herrera, Y.M., Johnston, A.I., Mcdermott, R. (2009). Measuring Identity. A guide for social scientists. Cambridge Univeristy Press, pp. 428, p.19-20.

-
- ⁴ Wodak, R., De Cillia, R., Reisigl, M., Liebhart, K. (1999). *The Discursive Construction of National Identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press;
- ⁵ Laclau, E., Mouffe, Ch. (2001). *Hegemony and Socialist Strategy*. Second edition. London: Verso.
- ⁶ Ibidem: 115.
- ⁷ Ibidem: 115, 121.
- ⁸ Sutherland, C. (2005). Nation-building through discourse theory. *Nations and Nationalism* 11 (2), pp.185-202, p.195.
- ⁹ Spencer, Ph., Wollman, H. (2002). *Nationalism. A critical introduction*. Sage Publications, pp.238; Ozkirimli, U. (2000). *Theories of nationalism. A critical introduction*. Macmillan Press Ltd, pp.253; Sutherland, C. (2005). Nation-building through discourse theory. *Nations and Nationalism* 11 (2), pp.185-202, Dieckhoff, A., Jaffrelot, C. (2005). *Revisiting nationalism: theories and processes*. Hurst, pp.277.
- ¹⁰ Smith, A.D. (1998). *Nationalism and Modernism. A critical survey of recent theories of nations and nationalism*. Routledge, pp.270, p.3.
- ¹¹ Day, G., Thompson, A. (2004). *Theorizing nationalism: Debates and Issues in Social Theory*. Palgrave Macmillan, pp.240.
- ¹² Spencer, Ph., Wollman, H. (2002). *Nationalism. A critical introduction*. Sage Publications.
- ¹³ Ibidem:29.
- ¹⁴ Ozkirimli, U. (2000). *Theories of nationalism. A critical introduction*. Macmillan Press Ltd., p. 72.
- ¹⁵ Spencer, Ph., Wollman, H. (2002). *Nationalism. A critical introduction*. Sage Publications, pp.238.
- ¹⁶ Ozkirimli, U. (2000). *Theories of nationalism. A critical introduction*. Macmillan Press Ltd., pp.253.
- ¹⁷ Nairn, T. (1981). *The Break-up of Britain*. London: Verso., Nairn, T. (1997). *Faces of Nationalism. Janus Revisited*. London: Verso, pp. 246.
- ¹⁸ Spencer, Ph., Wollman, H. (2002). *Nationalism. A critical introduction*. Sage Publications, pp. 238, p.3.
- ¹⁹ ibid:43; Ozkirimli, U. (2000). *Theories of nationalism. A critical introduction*. Macmillan Press Ltd., p.116.
- ²⁰ Ozkirimli, U. (2000). *Theories of nationalism. A critical introduction*. Macmillan Press Ltd, p. 118-119
- ²¹ Ibidem:120.
- ²² Brass, P.R. (ed.). (1985). *Ethnic Groups and the State*. Totowa, NJ: Barnes and Noble Books.
- ²³ Gellner, E. (1983). *Nations and nationalism*.
- ²⁴ Spencer, Ph., Wollman, H. (2002). *Nationalism. A critical introduction*. Sage Publications, pp. 34-37.
- ²⁵ Anderson, B. (1991). *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, pp. 113-114
- ²⁶ Bhabha H. K. (ed.). (1990). *Nations and Narration*. Routledge. pp.333.
- ²⁷ Chatterjee 1986 pēc Spencer, Ph., Wollman, H. (2002). *Nationalism. A critical introduction*. Sage Publications, p.50.
- ²⁸ Ozkirimli, U. (2000). *Theories of nationalism. A critical introduction*. Macmillan Press Ltd, p.170
- ²⁹ Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. Sage Publications, p. 61-62.
- ³⁰ Calhoun, C. (1997). *Nationalism*. University of Minnesota Press, pp.164, p. 4-5.
- ³¹ Sutherland, C. (2005). Nation-building through discourse theory. *Nations and Nationalism* 11 (2), pp.185-202,
- ³² Torfing, J. (2003). *New Theories of Discourse: Laclau, Mouffe and Žižek*. Oxford: Blackwell Publishers, p. 192.
- ³³ Guibernaud 1999 pēc Sutherland, C. (2005). Nation-building through discourse theory. *Nations and Nationalism* 11 (2), pp.185-202.
- ³⁴ Izmantoti Valsts pētījumu programmas „Nacionālā identitāte” ietvaros veiktās aptaujas „Nacionālā identitāte. NI Dimensijas. Vēsturiskā atmiņa. LU SZF, 2010.“ dati.

Summary

This article is based on the thesis about the role of discourse in identity formation and interpretation. According to it the analysis of nationalism discourse is a way how to get an insight of national identity. There are three questions advanced by the authors of the article. What role does discourse in identity formation? What are the main differences between modern and postmodern nationalism

theories? What theoretical approaches may be used for analysing national identity in today's society? To answer these questions modern and postmodern sociological theories of nationalism are scrutinized as well as their aptitude to interpret the national identity in the 21st century society. The main conclusion is that in order to interpret the phenomenon of national identity the classic or modern nationalism theories are to be combined with postmodern theories of nationalism which give the understanding of national identity as an open, changing and subjective category.

Keywords: discourse, identity, nationalism, national identity, modernism, postmodernism.